

Korszakváltás mezőgazdaságunkban

Az ipar és a mezőgazdaság szorosabb integrálódása s az új szervezési és vezetési keret, az egységes agráripari tanácsok létrehozása mezőgazdaságunk fejlődése új szakaszának felel meg. A népgazdaság valamennyi termelési ágának arányos, kiegyensúlyozott növekedése keretében az elmúlt években a mezőgazdaság is mélyreható változásokon ment át. A párt következetes iparfejlesztési politikájával arra törekedett, hogy megfelelő feltételeket teremtsen a mezőgazdaság belterjes fejlődésében fontos szerepet játszó műszaki-anyagi alap létrehozásához.

A mezőgazdasági termelés fejlődése tulajdonképpen nem más, mint annak a módnak az alakulása, ahogyan termékeit előállítja. A fejlődés nyomán a mezőgazdasági termelés tényezőinek — a földnek, a munkaerőnek (az eleven munkának) és a technikának (a holt munkának) — az összetétele változik meg. A termelőerők adta lehetőségek között a tudományos-technikai haladás, a munkaerőhelyzet, a beruházási lehetőségek aránya és helyzete ugyanis állandóan alakul.

A mezőgazdaság mai állapotára a termelőerők (a termelőeszközök és a munkaerő) arányainak nem az állandósága, hanem a rendszeres eltolódása a jellemző — a technika javára. Ez a tendencia kiváltképp a földművelés és az állattenyésztés iparosításában érvényesül, s emiatt az eszközöknek és a munkaerőnek egymáshoz, valamint a földhöz való viszonya is megváltozik. Mivel állandóan és egyre gyorsabb ütemben nő a termelőeszközök részaránya, a munkaerő meg csökken, lényegesen emelkedik az egy munkaerőre és területegységre eső termelőeszközök mennyisége, javul a föld és az eleven munka kihasználásának hatékonysága. A termelőeszközök esetében ez csak akkor következik be, ha a területegységre eső termelés gyorsabban növekszik, mint ahogy ezek az eszközök gyarapodnak, vagyis ha a termelés növekedése gyorsabb, mint a területegységre eső termelőeszközök koncentrációjának üteme. Ebben az esetben ugyanis az eleven munka mennyisége gyorsabban csökken, mint ahogy a holt munka mennyisége emelkedik. Ezért kevesebb összmunkával állítanak elő ugyanannyi mezőgazdasági terméket.

Ha viszont az eleven munkát csupán holt munkával, az emberek erőfeszítését gépekkel pótoljuk, akkor az összmunka-mennyiség nem változik, s ennek következtében a társadalmi munka hatékonysága sem nő a mezőgazdaságban.

A mezőgazdasági termelés korszerűsítésének egyik nagy dilemmája, hogy a terület (a föld), avagy a munka termelékenységét növelje-e? Ez utóbbin belül pedig vajon az eleven, vagy a holt munka termelékenységét? Mindez persze a már vázolt három elem kombinációjának függvénye. A kombinációkat történelmi perspektívában nézve, a mezőgazdasági termelés három típusát ismerjük fel: 1. a hagyományos; 2. a gyorsan fejlődő, belterjessé váló; 3. az iparszerű. A tradicionális termelés esetében a föld és az eleven munka kombinációja volt a két döntő elem, a technika csak alacsony szinten jelentkezett. Állati igaerő (a mezőgazdaság által termelt energia) és az eleven munka nagy részaránya jellemezte ezt a típusú gazdálkodást.

Az iparosítás és az urbanizáció a mezőgazdaságot — ezt az őstermelést — kimozdítja évezredek állapotából, és gyors, gyökeres átalakulásra kényszeríti. Az iparosítással elkezddik a belterjes mezőgazdaságra való áttérés történelmi időszaka.

Az ipar új elvárásainak jellemző vonása az, hogy a mezőgazdasági termelést lényegesen növelni kell, de úgy, hogy egyben: a) munkaerőt szabadítson fel a fejlődő ipar és az iparral szorosan összefüggő ágak számára; b) földet szabadítson fel a terjeszkedő ipar és a vele együtt járó városiasodás részére; c) olcsóbban termeljen, növelje a társadalmi munka hatékonyságának fokát is. A belterjesebbé váló mezőgazdaság ezeknek úgy próbál eleget tenni, hogy az ipar egyre több termelőeszközt állít elő a mezőgazdaság számára, emelkedik a területegységre és az eleven munkára jutó technikai berendezés mennyisége (gépesítés, öntözés, villamosítás, kemizálás stb.). De a területegységre eső felszerelés mennyisége és az eleven munkára jutó mennyisége nem egyformán nő. Mivel az eleven munkát gépi munkával pótoljuk, s ennek eredményeképpen a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő csökken, az eleven munkára jutó eszközhányad gyorsabban nő, mint a területegységre eső mennyiség. Ez viszont az esetek többségében azt vonja maga után, hogy az eleven munka termelékenysége lassabban emelkedik, mint az eleven munkára eső termelőeszközök mennyisége, vagyis mint ahogy az eleven munka technikai

felszereltsége javul. Emiatt aztán romlik az összmunka termelékenysége, mivel az eleven munka termelékenységnövekedése nem tudja ellensúlyozni a holt munka csökkenő termelékenységét. A gazdasági tevékenység határfoka a mezőgazdaságban romlik. A belterjes mezőgazdaságra jellemző, hogy a termelés költségei legtöbbször gyorsabban növekednek, mint a termelés értéke, mivel a területegységre (például egy hektárra) eső társadalmi összmunka-ráfordítás gyorsabban nő a területegységre eső termeléshez képest. Ennek következményeként a termelés társadalmi termelékenységének hatékonysága csökkenő tendenciájú lesz. Úgy tetszik, hogy a mezőgazdasági termelés jelentős növelése, a mezőgazdasági munka társadalmi körülményeinek gyökeres átalakítása csak a hatékonyság elég hosszú időn át elhúzódó romlásának árán érhető el. És ez nem véletlenszerű, minthogy a belterjes fejlesztés eszközigényes, nagy beruházásokat tesz szükségessé. Az is igaz, hogy sok esetben a hatékonyság romlásának szubjektív okai is vannak, például ésszerűtlen eszköz- és anyag-gazdálkodás. Amennyiben a hatékonyság romlása a gazdálkodásban mutatkozó fogyatékokból ered, ezek kiküszöbölésével csökkenteni lehet a határfok romlását, de teljesen megszüntetni nem. A hatékonyság romlása nehézségeket okoz az egész mezőgazdaságnak, fékezi a jövedelem növekedését. Nem véletlen, hogy erre az időszakokra esik a tőkésországokban a kisparaszti gazdaságok eltűnésének és a föld koncentrációjának korszaka.

A belterjes fejlesztés e paradoxonjából a kivezető út az lenne, ha a termelés növekedésének és a területegységre eső termelőeszközök koncentrációjának üteme egymással megegyezne, sőt ha lehetne, a termelés gyorsabb ütemben gyarapodna. De ez a belterjes fejlesztés körülményei között nehezen oldható meg, ha egyáltalán megoldható.

A paradoxon kiküszöbölése érdekében a mezőgazdasági termelés már említett három alapfeltételének újrakombinálására van szükség, mégpedig úgy, hogy a föld (mint természeti tényező) szerepét kell növelni, illetve a növények és állatok biológiai teljesítőképességének lemaradását kell megszüntetni. Ezért a belterjesség biológiai oldala kerül előtérbe. A tudományos kutatások segítségével jelentősen növelni kell a biológiai teljesítőképességet, vagyis azt, hogy a növények és az állatok magasabb határfokkal értékesítsék a rendelkezésre álló feltételeket. A megnövekedett biológiai teljesítőképességet azután maradéktalanul ki is kell használni. De a biológiai teljesítőképesség fejlesztését és átalakítását már csak a mezőgazdasági termelés iparszerűvé válásával lehet megoldani, vagyis a gépesítés, automatizálás, kemizálás, villamosítás, öntözés és a biológiai fejlesztés egységes rendszerébe foglalásával.

A mezőgazdasági termelés alapvető biológiai törvényeken alapul. Ennyiben megváltoztathatatlan. Ezen belül azonban sok tényező másként egyeztethető, mint hajdanában. A hozamok és hatékonyságuk alapvetően megváltozhatnak, és meg is változnak.

A termelőerők fejlődése, a tudományos haladás nyomán az élő természet folyamataiba való emberi beavatkozás olyan átfogó és mélyreható lett, az ember gyártotta eszközök sokasága oly sokba került, hogy manapság már nem engedjük meg, hogy a mezőgazdaságot a korábbi kétfős vonalú tevékenységnek tekintsék, amelyben az egyik oldalon a természet, a másikon pedig az emberi munka halad.

Az iparosítás hatása nem merül ki ennyiben. Az ipar a mezőgazdaságból mint őstermelésből egyre-másra leválasztja a különböző tevékenységeket, és azokat gépesített, nagyüzemi termelés szintjén üzi. Az élelmiszeripar kifejlődése folytán a szállítás és tárolás, valamint a forgalombahozatal is kiválik a mezőgazdaságból, amely egyre inkább az iparnak termel, a termékek nagy része ipari feldolgozás útján kerül a fogyasztóhoz, másrészt egyre több anyagot, gépet és energiát kap az ipartól. A mezőgazdaság az élelmiszertermelés láncában csupán egy láncszemmé zsugorodik.

Az ipar fejlődésének hatására a mezőgazdasági vállalatok mind több ipari eredetű eszközt, módszert, eljárást és kapcsolatot építenek be gazdálkodásukba. A mezőgazdaság a fejlődésnek olyan szakaszába jut, mikor a saját fejlődéséhez szükséges eszközöket — amelyeknek nagy része technikai — már nem önmaga teremti meg, alakítja ki, ahogy az iparosítás előtti mezőgazdaságra jellemző volt, hanem az ipar. A földön kívül szinte minden termelőeszközét az ipartól vásárolja. Ezért a mezőgazdaság fejlődése ezek után nagyrészt az ipartól függ. Az ipari elemek sokféle mértékben és módon, eltérő eredményeket idézve elő tűnnek föl a mezőgazdaságban. Megjelenésük különböző erősségű és irányú, az élelmiszertermelés egészébe beépülnek. Ennek főbb láncszemei: a) a termelőeszközök előállítás és javítása; b) a termelőeszközök forgalma; c) a termelés; d) a termékek forgalma; e) az élelmiszertárolás és -feldolgozás; f) az élelmiszeripari termékek forgalomba hozatala. Ezekbe a láncszemekbe az ipari elemek gyorsabban vagy lassabban, kisebb vagy nagyobb mér-

tékben, eredményesebben vagy kevésbé hatékonyan hatolnak be. E folyamat következtében a mezőgazdaság növekvő mértékben iparszerű, szakosított, tömegtermelésre való átalakulása objektív történelmi folyamat.

Akárcsak a tőkés iparnak, a tőkés mezőgazdaságnak is három szakasza van: kézműves, manufakturális és gyárszerű termelés. „A tőkés termelési mód — állapítja meg Marx — olyan régebbi termelési módokból fejlődik ki, amelyekben a termelési eszközök *valójában* vagy *jogilag* magának a földművesnek a tulajdonában vannak, egyszerűen a kézműves módon üzött mezőgazdaság a kiindulópont.” (Marx: *A tőke* III. Budapest, 1961. 651.) A fejlődés második szakaszára utalva Lenin a következőket írja: „A mai mezőgazdaság [a század eleji] általános technikai színvonalából, sőt talán gazdasági rendszerét tekintve is közelebb áll az ipar fejlődésének ahhoz a szakaszához, amelyet Marx »manufaktúrának« nevezett. [...] Ezek amellet szólnak, hogy a mezőgazdaság még nem érte el a marxi értelemben vett igazi »gépesített nagyipar« fokát.” (V. I. Lenin *Összes művei* V. Budapest, 1961. 139.)

A termelőerők fejlődésével, a társadalmi munkamegosztás elmélyülésével az ipar és a mezőgazdaság kezdetben inkább szétválik, a szakosodás mindkét ágazatban soha nem ismert szintre emelkedik. A termelőerők további fejlődése érdekében azonban elkerülhetetlenné válik az ipar és a mezőgazdaság integrációja, összefonódása: „A mezőgazdaság területén, a nagyipar a legforradalmibb annyiban, hogy [...] a legmaradibb és legészterülenebb üzem helyébe a tudomány tudatos, technológiai alkalmazása lép. A tőkés termelési mód kiteljesíti a mezőgazdaság és ipar eredeti családi kötelékeinek szétépítését. Együttal azonban megteremti az anyagi előfeltételeit egy új, magasabb szintézéshez a mezőgazdaság és az ipar egyesülésének ellentétesen kidolgozott alakjuk alapján.” (Marx: *A tőke* I. Budapest, 1961. 470.)

A mezőgazdaságban végbemenő tudományos-műszaki forradalom immár nemcsak a gépesítés, a kemizálás és a biológia területére korlátozódik, hatóköre kiterjed a munka tudományos megszervezésére is. Ez utóbbi mindenekelőtt a mezőgazdaság integrációjára és a vele együtt járó szervezési formákra, módszerekre vonatkozik. Integráción a szakirodalom több résznek, gazdasági ágának vagy gazdasági egységnek az egységes rendszerben való egyesülését érti. Az integrálódás révén megvalósuló gazdasági folyamat jelentős kihatással van a különböző termelési ágak vagy egységek kedvező alakulására, összhangjára és hatékonyságára.

Országunk mezőgazdaságában az integráció a szövetkezetesítéssel kezdődött el horizontális szinten, amikor is a régi gazdasági típus felbomlott, és a kisparaszti gazdaságok egységes szocialista nagyüzemekbe tömörültek. Megfelelő, korszerű műszaki alap nélkül eleinte a mezőgazdasági termelőszövetkezetek is több irányú termelőtevékenységet folytattak, még mindig megmaradt önellátó szerepük, és csak részben termeltek a piacnak. A mezőgazdasági nagyüzemi termelés szakosodása és az ipari jellegű technológiák meghonosodása csak később következett be a szövetkezetközi s az állami és szövetkezeti társult gazdasági egységek létrejöttével, amelyek közös beruházás révén szakosított, nagyhozamú gazdasági egységekké alakultak, és kizárólag eladásra, a belső és a külső piac részére termeltek. Ezzel a horizontális integráció magasabb szintre emelkedett, és hatékonyabbá vált. Joggal állapítja meg Nicolae Ceausescu elvtárs az iparszerűen üzött mezőgazdasági egységekről, hogy „az eddigi tapasztalataink jók. A szövetkezetközi tanácsok valóban bebizonyították, hogy a mezőgazdasági egységek közötti szorosabb kooperáció jelentős tényezője a mezőgazdasági feladatok teljesítésének.” (Nicolae Ceausescu: *Beszéd a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának 1979. február elsejei plénumán*, Előre, 1979. február 4.)

Ugyanebben a folyamatban a mezőgazdaságnak termelő iparágak (gépgyártás, vegyipar stb.) és az élelmiszeripar közreveszik a mezőgazdaságot, és együttvéve egységes láncot alkotnak. Ez a kapcsolat viszont vertikális integrációt fejez ki, amelynek révén a mezőgazdaság láncszemszerűen kapcsolódik a társadalmi munkamegosztás rendszerébe, a vele összefüggő gazdasági ágakhoz. Ebben az értelemben mezőgazdaság helyett esetleg található kialakuló élelmiszer-gazdálkodásról beszélünk, amely egyre inkább agráripari komplexumokban áll össze.

Makroökonómiai szinten az ipar és a mezőgazdaság integrációjának megfelelő szervezési keret nálunk már évekkel ezelőtt kezdett kialakulni, amikor a földművelési és élelmiszeripari tárcaát egységes minisztériumba vonták össze. Ezzel megteremtődött az élelmiszeripar és a mezőgazdaság integrálódásának állami egybehangoló szerve. A minisztériumon belül az élelmiszeripar csupán főosztályként működött. Emiatt a mezőgazdaság és az élelmiszeripar integrációja csak névlegesen, de nem ténylegesen valósult meg. A Központi Bizottság februári plenáris ülésének határozata a mezőgazdaság és az élelmiszeripar vezetésének, megszervezésének és tervezésének tökéletesítésére irányuló intézkedése keretében a Mezőgazdasági és Élel-

miszeripari Minisztérium említett főosztálya átalakul a mezőgazdasági termelés iparosítási főosztályává. Feladata megvalósítani, hogy az alárendelt fővállalatok és egységek biztosítsák egyrészt a szükséges nyersanyagforrásokat, másrészt azok magas fokú hasznosítását, jó minőségű termékek előállítását. Az ide tartozó feladatokat a határozat a húsipari, tejipari, cukorrépa-termesztési fővállalatokra külön-külön részletezi. Az élelmiszer-gazdálkodásban az élelmiszeripart ezáltal integráló pólusként értelmezhetjük, amely jelentős kihatással van a földművelés iparosítására.

A mezőgazdaság szervezési kerete eddig túlságosan felaprózta a termelés növelésének feltételeit. A mezőgazdaság állami és szövetkezeti szektorra való felosztása megfelelt egy bizonyos fejlődési szakasznak, és fontos szerepet játszott a termelés növelésében. Ez a felosztás azoknak a feltételeknek felelt meg, amikor nem rendelkezünk megfelelő mennyiségű gépi és vegyi eszközzel, sem kellő számú szakemberrel. Ma a mezőgazdaság viszont más képet mutat; fejlődési színvonala a szervezés, gépesítés és kemizálás terén erőteljesen közel hozta egymáshoz a két mezőgazdasági ágazatot. Ezért a régi szervezési forma már elavult, nem biztosít sem műszaki, sem gazdasági szakvezetést.

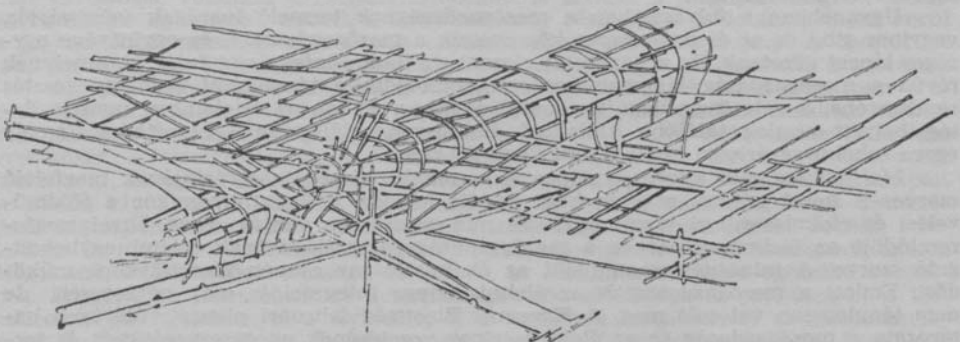
A függőleges integráció területi profilban is meg kell hogy valósuljon. Ez az integrációs folyamat különböző homogén vagy heterogén jellegű gazdasági egységek tevékenységét egyesíti. Nálunk ez az egység az agráripari komplexum. Az említett pártplénum határozata értelmében döntő fontosságot kap az integrálódásnak megfelelő tervezés egységesítése. Ez tette szükségessé az egységes állami és szövetkezeti agráripari tanácsok létrehozását.

Az agráripari tanács magába foglalja a gépállomást, a termelőszövetkezeteket, az állami gazdaságokat, a szövetkezetközi gazdasági társulásokat, a termelőszövetkezetek és az állami egységek, illetve a fogyasztási szövetkezeti egységek közötti gazdasági társulásokat, a kutató-, oktatási és olyan ipari egységeket, amelyek mezőgazdasági terméket dolgoznak föl. Az agráripari tanács keretében a gépállomás alapvető szerepet tölt be a mezőgazdasági termelőegységek integrálódásában, főleg a műszaki-anyagi ellátás viszonylatában. Éppen ezért ezeket a gépállomásokat integrációs pólusnak tekinthetjük területi vonatkozásban.

Az agráripari tanács alapvető feladata lesz, hogy a körzetéhez tartozó övezetben egyenlő feltételeket hozzon létre a gépesítés, kemizálás, a jó minőségű magvakkal való ellátás terén, biztosítsa a mezőgazdasági termelés szakosítását, koncentrációját és integrációját. A tanácshoz tartozó gazdasági egységek megőrzik gazdasági önállóságukat és tulajdonukat, de szorosan együttműködnek a műszaki-anyagi alap, a munkaerő és a földalap hatékonyabb felhasználásában. Az egységes állami és szövetkezeti agráripari tanács kollektív vezetését a dolgozók közgyűlése, a vezető tanács és a végrehajtó bizottság gyakorolja. Az agráripari tanács elnöki tisztségét a megyei pártbizottság aktivistája, a végrehajtó bizottság elnöki funkcióját pedig a gépállomás igazgatója tölti be.

Az agráripari tanácsok létrehozása, a gépállomások növekvő szerepe és felelőssége nem jelenti a gazdasági termelőegységek lebecsülését vagy elhanyagolását. A szocialista mezőgazdaság egységes gazdasági vezetésében fontos helyet foglal el az új gazdasági mechanizmus meghonosítása. Különös fontosságú a mezőgazdasági termelőegységekben a tisztatermelés növelése, a gazdasági hatékonyság állandó emelése.

A mezőgazdasági termelés integrálása az agráripari tanácsok révén nemcsak gazdasági, hanem társadalmi funkciót is betölt. Jelentős szerepe van város és falu fokozatos közelítésében, falvaink civilizációs fokának általános növelésében.

Simon Sándor rajza